

Рязанцев Є. В.

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ В ПРОЦЕСІ ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Стаття присвячена питання використання електронних доказів при вирішенні цивільних справ. В рамках наукової статті проаналізовано декілька доктринальних позицій щодо розуміння судового доказування в цивільному судочинстві. Так, зокрема, вказується, що з процесуальної точки зору доказування являє собою діяльність, врегульовану нормами цивільного процесуального права і полягає в здійсненні певних дій, які стосуються доказів відповідно до вимог законодавства. Варто зауважити, що будь-які інші дії, які не передбачені нормами цивільного процесуального права, до процесу судового доказування не належать, адже вони не мають процесуального характеру. Вказується, що процес електронного доказування регламентується відповідно до загальних цивільно-процесуальних правил визначених на рівні закону. Поруч із тим, електронне доказування має свою специфіку, зокрема, Дослідження електронних документів передбачає необхідність застосувати спеціальні способи дослідження. Особливість дослідження електронного документу полягає в необхідності використати спеціальну апаратуру, яка дозволяє відтворити та дослідити зміст електронного засобу доказування. Зважаючи на особливу правову природу, а саме наявність двійкового комп'ютерного коду, дослідження електронного документа є неможливим без спеціальних технічних засобів, які дозволяють читати комп'ютерний код та перевести його у прийнятну для сприйняття форму. Сприйняття змісту електронного документа без спеціальних пристроїв можливе лише при переведенні змісту електронного документа у паперову форму. Варто зауважити, що сприйняття електронного документа в такому вигляді можливе до початку роботи системи «Електронний суд», яка впроваджує формування матеріалів справи лише в електронному форматі, а паперові примірники передбачені лише у вигляді архівної копії на випадок пошкодження електронного файлу. Поряд з цим, дослідити електронні документи необхідно використовуючи технічні засоби в судовому засіданні за участю учасників справи, які наділені правом звертати увагу суду на обставини, ставити запитання, заявляти клопотання. Наголошується, що, як свідчить практика, Ускладненим є процес дослідження електронних повідомлень, різних месенджерів, електронної пошти та соцмереж. В умовах сьогодення електронні повідомлення зберігаються на різних серверах. Будь-який спосіб передачі електронного повідомлення має свою особливість, а тому це дозволяє поділити їх залежно від засобу передачі: 1) електронні повідомлення, передані стільниковим зв'язком. Наприклад, SMS-повідомлення, MMS-повідомлення, голосові повідомлення; 2) електронні повідомлення у месенджерах Viber, Telegram WhatsApp, Telegram тощо; 3) електронні повідомлення в соцмережах. Також наголошується, що Спільним для оцінки всіх видів електронних засобів доказування є перевірка дійсності джерел інформації. Зазначається, що саме подальше формування судової практики використання електронних доказів в цивільному судочинстві дозволить виявити і інші проблемні питання – позитивні та негативні моменти та шляхи вдосконалення процедури електронного доказування, запропоновані й інші пропозиції щодо електронного доказування в цивільних справах.

Ключові слова: цивільний процес, цивільне судочинство, електронні докази, ЦПК України, оцінка доказів, захист права інтелектуальної власності, ЄСПЛ, електронний суд, цивільна справа, цивільний спір.

Постановка проблеми. Вчення про докази посідає особливе, фундаментальне місце в доктрині цивільного процесуального права. Воно пройшло довгий шлях історичного розвитку, з часом

змінювалися законодавчі визначення та переліки судових доказів. Сьогодні поява різних технологій об'єктивно впливає на життя суспільства – ця теза не піддається сумніву. Право зобов'язане адек-

ватно реагувати на мінливу обстановку і ретельно вибирати надійні інструменти для власного розвитку. Поява різноманітних технічних нововведень, які можуть містити відомості про факти, що мають значення для справи, зумовила актуальність сучасних наукових досліджень у цій галузі.

Варто зазначити, що електронні докази займають особливу позицію в цивільному судочинстві, порівняно з іншими процесуальними доказами (класичними). Подальший розвиток цифрових технологій ставить за необхідність у виробленні нових підходів в сфері цивільно-процесуального доказування, а тому існує необхідність у дослідженні питань пов'язаних із електронним доказуванням, одним із таких аспектів є питання оформлення та використання означених доказів в процесі вирішення цивільних спорів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню дослідження процесуальному доказуванню в цивільному процесі, у тому числі і, що стосується електронних доказів, приділяли уваги такі вчені, як: О. О. Грабовська, В. В. Комаров, М. Й. Штефан, Р. М. Мінченко, В. О. Кучер, Т. В. Нор, А. В. Шабалін, О. О. Штефан та ін.

Не зважаючи на значний науковий інтерес до більш глибокого дослідження інституту електронного доказування в цивільному процесі.

Постановка завдання. Є дослідженням процесуальних особливостей використання електронних доказів в цивільному процесі.

Обґрунтованість теоретичних положень і рекомендацій щодо подальшого наукового розроблення теми, а також достовірність результатів забезпечено використанням сукупності філософських, загально- і спеціально-наукових методів, що використовуються у правових дослідженнях. Як основний загальнонауковий метод застосовано діалектичний метод наукового пізнання, історико-правового аналізу.

Дослідити особливості процесуального доказування в цивільному судочинстві, зокрема щодо питань пов'язаних із використанням означених доказів, також, дослідити існуючі доктринальні позиції з цього питання та підставі означеного оформлювати теоретичні позиції та потенційні пропозиції щодо удосконалення електронного доказування на рівні цивільно-процесуального закону.

Виклад основного матеріалу. Для ухвалення законного та обґрунтованого рішення необхідно встановити всі обставини. Однією з умов є подання до суду доказів для дослідження та вирішення справи по суті. Дотримання всіх вимог

цивільного процесуального законодавства при дослідженні доказів гарантує отримання якісного доказового матеріалу, за допомогою якого не лише учасник справи, а і суд зробить правильні висновки про існування певних обставин та фактів, які мають значення для справи.

З процесуальної точки зору доказування являє собою діяльність, врегульовану нормами цивільного процесуального права і полягає в здійсненні певних дій, які стосуються доказів відповідно до вимог законодавства. Варто зауважити, що будь-які інші дії, які не передбачені нормами цивільного процесуального права, до процесу судового доказування не належать, адже вони не мають процесуального характеру.

Наукова доктрина містить три концепції доказування. Перша концепція полягає в тому, що до процесу доказування прив'язують лише діяльність учасників справи, при цьому суд залишається в стороні, залишивши за собою право вирішувати про наявність чи відсутність тих чи інших обставин. Основою даної концепції є визначення, запропоноване вченим українського походження Є. В. Васьковським, який пропонує під «доказуванням» розуміти «діяльність сторін, які мають за мету переконати суд в достовірності їхніх тверджень».

В радянські часи цей підхід підтримували багато вчених, зокрема, О. Ф. Клейман. На думку науковця «доказування» являє собою діяльність переконати суд в істинності своїх тверджень, яка містить процесуальні дії сторін щодо їх переконань про факти, подачу та дослідження доказів [1].

Сучасна наукова спільнота теж підтримує даний підхід. Зокрема, С. Я. Фурса визначає «доказування» як процесуальну діяльність, яка включає в себе збирання, витребування і подача суду доказів суб'єктами, які наділені правом подавати докази за цивільним процесуальним законодавством [2].

Підтримав думку про те, що доказування це лише процесуальна діяльність сторін, а не суду, і В. В. Комаров [3].

О. О. Грабовська притримується думки про те, що «доказування» потрібно розуміти виходячи з його лексичного значення (підтвердження істинності, правильності чого-небудь фактами, незаперечними доводами), при цьому не включати суд в коло суб'єктів доказування. Адже суд не може нічого підтвердити, довести. Головне його завдання – ухвалення законного та обґрунтованого рішення [4].

Другий підхід базується на діяльності суду та учасників справи. Дана точка зору знайшла своє обґрунтування ще у 1950 році. Вітчизняна доктрина містить ряд науковців, які є її прибічниками. Так, М. Й. Штефан визначає «доказування» як процесуальну та розумову діяльність суб'єктів доказування – суду та учасників справи [5].

В. Д. Андрійцьо трактує «доказування» як процесуальну та розумову діяльність суду та осіб, які беруть участь у розгляді справи, яка має на мені встановити обставини цивільної справи, що обґрунтують вимоги та заперечення сторін [6].

Існують і різні підходи щодо розуміння судового доказування в цивільному процесі (цілком зрозуміло, що в рамках цієї статті не будемо розглядати відповідні позиції).

Констатуємо, що всі підходи є різними до одного того самого поняття, а це, в свою чергу, свідчить про складну правову природу. Судове доказування містить діяльності різної природи: розумові дії, пов'язані з аналізом інформації; процесуальні дії, які проводяться щодо доказів. Розкриття особливостей здійснення цих процесуальних та розумових дій дозволяє змістовну сутність доказування.

Після збору електронних доказів настає етап їх дослідження, адже суд не може розпочати дослідження до закінчення їх виявлення та збирання. На думку вчених, на цьому етапі процесу доказування переплітаються такі процеси як логічні, емпіричні та процесуальні. На переконання В. Д. Андрійцьо, процес судового доказування у цивільному судочинстві передбачає логічну, розумову та процесуальну діяльність. Так, процес дослідження доказів не є виключенням.

Дослідження електронних документів передбачає необхідність застосувати спеціальні способи дослідження. Особливість дослідження електронного документу полягає в необхідності використати спеціальну апаратуру, яка дозволяє відтворити та дослідити зміст електронного засобу доказування. Зважаючи на особливу правову природу, а саме наявність двійкового комп'ютерного коду, дослідження електронного документа є неможливим без спеціальних технічних засобів, які дозволяють читати комп'ютерний код та перевести його у прийнятну для сприйняття форму.

Сприйняття змісту електронного документа без спеціальних пристроїв можливе лише при переведенні змісту електронного документа у паперову форму. Варто зауважити, що сприйняття електронного документа в такому вигляді можливе до початку роботи системи «Електронний суд», яка впроваджує формування матеріалів справи лише

в електронному форматі, а паперові примірники передбачені лише у вигляді архівної копії на випадок пошкодження електронного файлу. Поряд з цим, дослідити електронні документи необхідно використовуючи технічні засоби в судовому засіданні за участю учасників справи, які наділені правом звертати увагу суду на обставини, ставити запитання, заявляти клопотання тощо.

Наприклад, виведення даних з монітора комп'ютера судді чи секретаря на проектор для загального огляду, чи виведення таких даних на екрани інших технічних засобів, які були б влаштовані перед кожним учасником. На даному етапі спеціальні технічні засоби ускладнюють процес правосуддя через недостатність матеріальної бази судових установ до використання технічних засобів дослідження електронних документів в судових засіданнях.

Проте аудіо- та відеозапис, не може відтворюватись на паперовому носію, а тому є потреба їх дослідження за спеціальних умов. Дослідження аудіо- та відеозапису передбачено статтею 238 ЦПК України, відповідно до якої дослідження звукозапису і демонстрація відеозапису здійснюється шляхом відтворення таких доказів в судовому засіданні або в іншому приміщенні, спеціально підготовленому для цього, при цьому необхідно зазначити у протоколі судового засідання особливості оголошуваних матеріалів і зазначити час демонстрації [7].

Варто зазначити, що ЄСПЛ багато разів зазначав, що допустимість доказів є прерогативою національного права і, за загальним правилом, саме національні суди повноважні оцінювати надані їм докази (пункт 34 рішення у справі «Тейксейра де Кастро проти Португалії» від 09 червня 1998 року, пункт 54 рішення у справі «Шабельника проти України» від 19 лютого 2009 року), а порядок збирання доказів, передбачений національним правом, має відповідати основним правам, визнаним Конвенцією, а саме: на свободу, особисту недоторканність, на повагу до приватного і сімейного життя, таємницю кореспонденції, на недоторканність житла (статті 5, 8 Конвенції), тощо [8].

Перший підходом до оцінки електронних документів під час встановлення їх допустимості є встановлення обов'язкових реквізитів електронних документів. Наявність реквізитів електронного документа виокремлює його як самого себе у порівнянні з іншими засобами доказування. Оригіналом електронного документа вважається електронний примірник документа з обов'язковими реквізитами, у тому числі з електронним підпи-

сом автора або підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронні довірчі послуги».

Другим підходом до оцінки електронних документів (зокрема зображень, звуко- та відео-записів) виступає наявність таких обов'язкових реквізитів як дата, місце та час створення електронного документу. При цьому суди при формуванні висновків посилаються на практику ЄСПЛ, який притримується позиції, що суд може обґрунтувати у рішенні позицію виходячи з існування доказів, що випливають зі співіснування достатньо переконливих та узгоджених фактів, тобто таких, які не підпадають під сумнів (рішення від 18 січня 1978 року у справі «Ірландія проти Сполученого Королівства» [9]).

Цікавим є процес використання у процесі доказування інформації з Інтернету. Інтернет-мережа має достатній вплив на процес доказування в умовах сьогодення. Дедалі більше в судовій практиці зустрічаються випадки подачі електронних доказів з Інтернету: записи з YouTube, пости з різних соцмереж, дані з вебсайтів тощо. Тому веб-сторінки стають цінним джерелом доказування та об'єктом дослідження при вирішенні цивільної справи. Варто зауважити, що правове регулювання порядку дослідження та використання веб-сторінок недостатньо повне та досконале. Правники звертають увагу на те, що скріншоти будь-яких веб-сайтів як доказ може бути використані для фіксування: факту викладання в Інтернеті інформації, що не відповідає дійсності або порушує права; підтвердження факту поширення в Інтернеті інформації, що порушує авторські права; підтвердження невиконання або неналежного виконання договірних зобов'язань іншою стороною справи; іншої юридично значущої інформації, розміщеної в мережі Інтернет [10].

Судова практика використовує дані веб-сторінки в категорії справ, які стосуються захисту прав інтелектуальної власності та справи про захист честі, гідності та ділової репутації (інколи називають дифамаційні спори). У переважній більшості суд звертає увагу на не самі дані, а факт їх перебування в вільному доступі, оскільки позивач звертається до суду у зв'язку з тим, що порушили його права та законні інтереси, поширивши певні інформацію в інтернет-мережі.

В зарубіжній науковій літературі існує три підходи до визначення типів доказів в Інтернеті.

- 1) дані веб-сайту, розміщені його власником;
- 2) дані, розміщені при згоді власника веб-сайту;
- 3) дані, розміщені без згоди власника.

В більшості випадків учасники справи подають роздруковку з Інтернету на паперовому носію, або замовляють експертне дослідження. Адже такі роздруковки викликають сумніви щодо їх достовірності через відсутність можливості безпосереднього дослідження. Висновки досліджень експертів в повній мірі відповідають вимогам допустимості, адже так електронний доказ набуває певної матеріальної форми, яка долучається до матеріалів справи. Так суд досліджує не електронний доказ, а висновок експерта, частиною якого є електронний доказ.

Ускладненим є процес дослідження електронних повідомлень, різних месенджерів, електронної пошти та соцмереж. В умовах сьогодення електронні повідомлення зберігаються на різних серверах. Будь-який спосіб передачі електронного повідомлення має свою особливість, а тому це дозволяє поділити їх залежно від засобу передачі: 1) електронні повідомлення, передані стільниковим зв'язком. Наприклад, SMS-повідомлення, MMS-повідомлення, голосові повідомлення; 2) електронні повідомлення у месенджерах Viber, Telegram WhatsApp, Telegram тощо; 3) електронні повідомлення в соцмережах.

З огляду на викладене роль сучасних засобів електронної комунікації стає поглибленою, а отже, і використання відповідних електронних доказів у судочинстві стає більш поширеним [11]. У більшій мірі зазначене стосується окремих категорій судових справ пов'язаних із захистом права інтелектуальної власності тощо [12], про що ми вже вище зазначали.

Використання електронних повідомлень в якості доказів передбачає дотримання процесуального порядку подання його до суду. На такі повідомлення поширюється загальні вимоги статті 100 ЦПК України. Так, до суду може бути подано як електронну копію, так і паперову копію електронного повідомлення. При необхідності розглядається оригінал на мобільному пристрої або безпосередньо через Інтернет. Для електронних повідомлень не передбачається наявність такого реквізиту як електронний підпис. В разі якщо оригінал такого повідомлення не скріпленний електронним підписом, він все одно може бути дослідженим як електронний доказ в суді. При електронних повідомленнях важливо визначити відправника. Так відправником буде вважатись власник номеру телефону або акаунту чи іншого електронного сервісу.

Поряд з цим, існує практична проблема використання електронних повідомлень, яка полягає

в необхідності дотримання недоторканності приватного життя. Конституційний принцип, який закріплений в статті 31 Конституції гарантує право на таємницю листування, телефонних розмов та іншої кореспонденції. Виняток з цього правила можливий лише якщо необхідно уникнути вчинення злочину чи з'ясувати певні обставини при розслідуванні кримінальної справи.

Обмеження Конституцією допустимі, якщо вони торкаються виконання позитивного конституційно-певного завдання і підпорядковані основній кінцевій меті.

Реалізація зазначеного корелюється із положенням ч. 8 ст. 7 ЦПК. Згідно даної норми телефонна розмова, листи, телеграма могут бути оголошена за згодою осіб. Таке ж саме положення закріплено в ст. 236 ЦПК. Проте дані норми відсилають до Цивільного кодексу України. Так, листи, телеграми могут бути використанні та опубліковані за згодою відправника та отримувача таких повідомлень. Якщо ж інформація стосується особистого життя іншої особи, то потрібна і її згода.

Спільним для оцінки всіх видів електронних засобів доказування є перевірка дійсності джерел інформації. М. В. Горелов запропонував виділити такі критерії оцінки доказів, як достовірність роботи цифрового пристрою та систем. В технічній літературі під достовірністю роботи цифрового пристрою розглядають таку якість, яка характеризує істинність кінцевого результату роботи пристрою. Іншими словами, необхідно перевірити надійність апаратури. Якщо пристрій дійсно працює правильно, то сигнали помилок відсутні. У разі сумнівів у достовірності роботи цифрового

пристрою суд може звернутися до інформаційно-комп'ютерної експертизи.

Як бачимо, наведені проблемні питання свідчать про необхідність більш детальної регламентації використання електронних доказів в цивільних спорах.

Подальше формування судової практики використання електронних доказів в цивільному судочинстві дозволить виявити і інші проблемні питання – позитивні та негативні моменти та шляхи вдосконалення процедури електронного доказування.

Висновки. З огляду на вищевикладене, автор дійшов наступних висновків.

– процедур оцінки електронних доказів має відповідати вимогам, які закріплені в цивільному процесуальному законодавстві;

– не зважаючи на специфіку електронних доказів до останніх застосовуються загальні критерії доказування в цивільному процесі. Поруч із тим існує необхідність у більш детальної регламентації електронного доказування в цивільних справах;

– для використання електронних доказів встановлюються загальні вимоги допустимості, з урахуванням специфіки електронної форми існування інформації. Поруч із тим, варто зауважити, що використання електронних доказів передбачає необхідність застосувати спеціальні способи/засоби програмно-технічного дослідження;

– подальше формування судової практики використання електронних доказів в цивільному судочинстві дозволить виявити і інші проблемні питання – позитивні та негативні моменти та шляхи вдосконалення процедури електронного доказування в цивільному процесі.

Список літератури:

1. Цивільний процес України: академічний курс: підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / за ред. С. Я. Фурси. Київ: Видавець Фурса С. Я.: КНТ, 2009. С. 363 (автор теми – С. Я. Фурса).
2. Клейнман А. Ф. Основні питання теорії доказів у радянському цивільному процесі. Вид. Академії наук СРСР, 1950. С. 5.
3. Курс цивільного процесу: підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін.; за ред. В. В. Комарова. Харків: Право, 2011. С. 476 (автор глави – В. В. Комаров).
4. Грабовська О.О. Доказування у цивільному процесі України: проблеми теорії і практики: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 504 с.
5. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: академічний курс: підруч. для студентів юрид. спец. вищ. навч. закл. Київ: Ін Юре, 2005. С. 279.
6. Андрійцьо В. Д. Теоретичні проблеми доказування в цивільному судочинстві України: монографія. Ужгород: ТОВ «ІВА», 2014. С. 40.
7. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 року №1618-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/ed20040318/>
8. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Тейксейра де Кастро проти Португалії» від 09 червня 1998 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/SO1246?an=2>.
9. Рішення Харківського районного суду Харківської області від 7 листопада 2018 року у справі № 635/2395/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77735662>.

10. Golubeva N., Drogoziuk K. Web-page screenshots as an evidence in civil procedure of Ukraine. *Masaryk University Journal of Law and Technology*. 2019. VOL 13. No1. P. 87-114.

11. Andrii Shabalin, Olena Shtefan Use digital technologies in judicial proceedings in some countries of Europe and USA. *Petita/ Jurnal Kajian Ilmu Hukum dan syariah*. Number 246C/Petita/X/2023. 29/10/2023/ID 218-Article Text-966-1-4-20230814. URL: <https://petita.ar-raniry.ac.id/index.php/petita/article/view/218>

12. Шабалін А. В. Право ІР та сучасні технології: зарубіжний досвід створення, охорона, захист і комерціалізація об'єктів права інтелектуальної власності: матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, (25.04.2025, м. Київ): ел. збірник / Упоряд.: Ю.М. Перга., О.М. Боярчук. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2025. С. 303–309.

Ryazantsev E. V. USE OF ELECTRONIC EVIDENCE IN THE PROCESS OF PROOF IN CIVIL JUDICIAL PROCEEDINGS OF UKRAINE

The article is devoted to the issue of using electronic evidence in resolving civil cases. Within the framework of the scientific article, several doctrinal positions on the understanding of judicial evidence in civil proceedings are analyzed. Thus, in particular, it is indicated that from a procedural point of view, evidence is an activity regulated by the norms of civil procedural law and consists in performing certain actions related to evidence in accordance with the requirements of the legislation. It is worth noting that any other actions that are not provided for by the norms of civil procedural law do not belong to the process of judicial evidence, since they are not procedural in nature. It is indicated that the process of electronic evidence is regulated in accordance with the general civil procedural rules defined at the level of the law. Along with this, electronic evidence has its own specifics, in particular, the study of electronic documents involves the need to apply special research methods. The peculiarity of the study of an electronic document is the need to use special equipment that allows you to reproduce and study the content of the electronic means of evidence. Given the special legal nature, namely the presence of binary computer code, the study of an electronic document is impossible without special technical means that allow reading the computer code and translating it into a form acceptable for perception. Perception of the content of an electronic document without special devices is possible only when translating the content of the electronic document into paper form. It is worth noting that the perception of an electronic document in this form is possible before the start of the operation of the «Electronic Court» system, which introduces the formation of case materials only in electronic format, and paper copies are provided only as an archival copy in case of damage to the electronic file. Along with this, it is necessary to study electronic documents using technical means in a court session with the participation of the participants in the case, who are entitled to draw the court's attention to the circumstances, ask questions, and file motions. It is emphasized that, as practice shows, the process of studying electronic messages, various instant messengers, e-mail and social networks is complicated. In today's conditions, electronic messages are stored on different servers. Any method of transmitting an electronic message has its own peculiarity, and therefore this allows us to divide them depending on the means of transmission: 1) electronic messages transmitted by cellular communication. For example, SMS messages, MMS messages, voice messages; 2) electronic messages in messengers Viber, Telegram WhatsApp, Telegram, etc.; 3) electronic messages in social networks. It is also emphasized that the common thing for assessing all types of electronic means of evidence is checking the validity of the sources of information. It is noted that it is the further formation of judicial practice on the use of electronic evidence in civil proceedings that will allow us to identify other problematic issues – positive and negative aspects and ways to improve the procedure for electronic evidence, and other proposals for electronic evidence in civil cases are also proposed.

Keywords: civil process, civil proceedings, electronic evidence, CPC of Ukraine, evidence assessment, protection of intellectual property rights, ECHR, electronic court, civil case, civil dispute.

Дата першого надходження статті до видання: 24.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026